

Yme Kuiper

Lith. Petit, S.

Volg het spoor terug

N° 9

Ach freule van Elena Beelaerts van Blokland: zoeken naar zelfinzicht

Zelfportret van Théodore Bray (1818-1887) met echtgenote Johanna Frouin (1829-1885). Ingekleurde litho naar een tekening van Théodore Bray. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

Ach freule van Elena Beelaerts van Blokland leest als een goed geschreven novelle. Maar bovenal is het een degelijk verantwoord verslag van een jonge vrouw van adel die onderzoekt hoe haar familie omgaat met haar Surinaamse slavernijverleden. Die zoektocht leidt ook tot zelfinzicht.

Collage van zeventien tekeningen en aquarellen op een omgekeerde plantagekaart van Suriname, vervaardigd door Théodore Bray, 1844. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

Het boek *Ach Freule. Op zoek naar de plantagehouder in mijn familie* is opgedragen aan Prosper Hippolyte Duval, geboren in 1848 op plantage Berthoudslust en gestorven in Paramaribo op 23 oktober 1866. Hij was de zoon uit de relatie van plantagehouder en tekenaar Theodore Bray (1818-1887) en de 'mulattin' Carolina Duval (1827-1916). Wie de fragmentgenealogie voor in het boek bekijkt, ziet dat de in 1971 geboren auteur, de tot Nederlandse adel behorende jonkvrouw Elena Beelaerts van Blokland, in de zesde generatie afstamt van genoemde tekenaar Bray, maar dan uit diens huwelijk met Johanna Frouin (1829-1885); zij kwam uit de toenmalige planterselite van Suriname.

FAMILIEGESCHIEDENIS ALS NOVELLE

Het bijschrift bij haar auteursfoto op de achterflap vermeldt dat Elena is opgeleid tot beeldend kunstenaar en in het buitenland exposeert. Foto en tekst zijn zeer congruent. Hier staat een kunstenaar die haar eerste boek publiceert. Het boek valt kort samen te vatten als een novelle. Jonge vrouw van adel ontdekt dat ze in moederlijke lijn afstamt van een slavenhouder in Suriname. Dat leidt tot de vraag hoe haar adellijke familie omgaat met deze geschiedenis. Dat is toch immers de kern van adelsbesef: bewust zijn van je eigen familiegeschiedenis. Waarom is er hier geen besef van het Surinaamse verleden, vraagt de ik-persoon zich af. Schaamte? Verdringing? Ze confronteert haar hoogbejaarde grootmoeder, die

nog altijd in de ban is van de vader van haar moeder (de zoon van genoemde Bray, ook een Theodore), met het leven van hun voorouders in het Suriname van de negentiende eeuw. Dat beleefde toen de nadagen van zijn plantage-economie, gestoeld op slavenhandel en slavernij. Het kost deze grootmoeder grote moeite dit Surinaamse verleden te verbinden met haar eigen beeld van de familiegeschiedenis. Waarom het geen novelle is geworden, vloeit voort uit de ambitie van de auteur om juist die onbekende Surinaamse kant te verhalen van wat zij zelf beschouwt als *haar* eigen familiegeschiedenis. Dit laatste maakt het tot een bijzonder intrigerend boek. Alles draait dan om een nieuwe dimensie van adels-cultuur in Nederland: zich rekenschap geven van de plaats van adellijke personen en families in het Nederlandse, koloniale verleden.

SLAVENEIGENAREN OP AFSTAND
Wie zich de moeite getroost eens wat delen van *Nederland's Adelsboek* door te nemen en te letten op banden van adellijke families met ‘ons Indië’ in de Oost, ziet onmiddellijk dat die tot de onafhankelijkheid van Indonesië in 1949 talrijk waren. Voor het koloniaal bezit in de West springt dat minder in het oog, maar ook met Suriname en de Antillen waren er wel degelijk adellijke (en patricische) banden. Zoals bekend schafte Nederland de slavernij heel laat af, in 1863. Niet de tot de slaafgemaakten werden vervolgens gecompenseerd voor hun onvrije verleden en ondergane gruwelijkheden, maar de eigenaren. Uit de bijgehouden compensatieregisters blijkt

zonneklaar het forse aandeel van de Nederlandse traditionele elite (adel en patriciaat) onder de eigenaar-aandeelhouders. Dat waren niet alleen voorname families uit de regio's Holland, Zeeland en Utrecht (nauw verbonden met plantages in de West), maar ook uit Gelderland, Overijssel en Drenthe. Het merendeel van eigenaren uit zulke families heeft nooit een stap gezet in de West, maar hun toezichhouders aldaar – van directeur tot militair uitgeruste bewaker ('blankofficier') – jaagden die eigenaren voortdurend aan om winst uit hun plantagebezit te genereren. Als het niet meer met suiker of koffie ging, dan maar met bananenteelt. Een groot extra van dit boek zijn de vele daarin opgenomen tekeningen van Theodore Bray, zelf afkomstig uit Duinkerken. Die tonen indringende beelden van het plantageleven, doordrenkt van

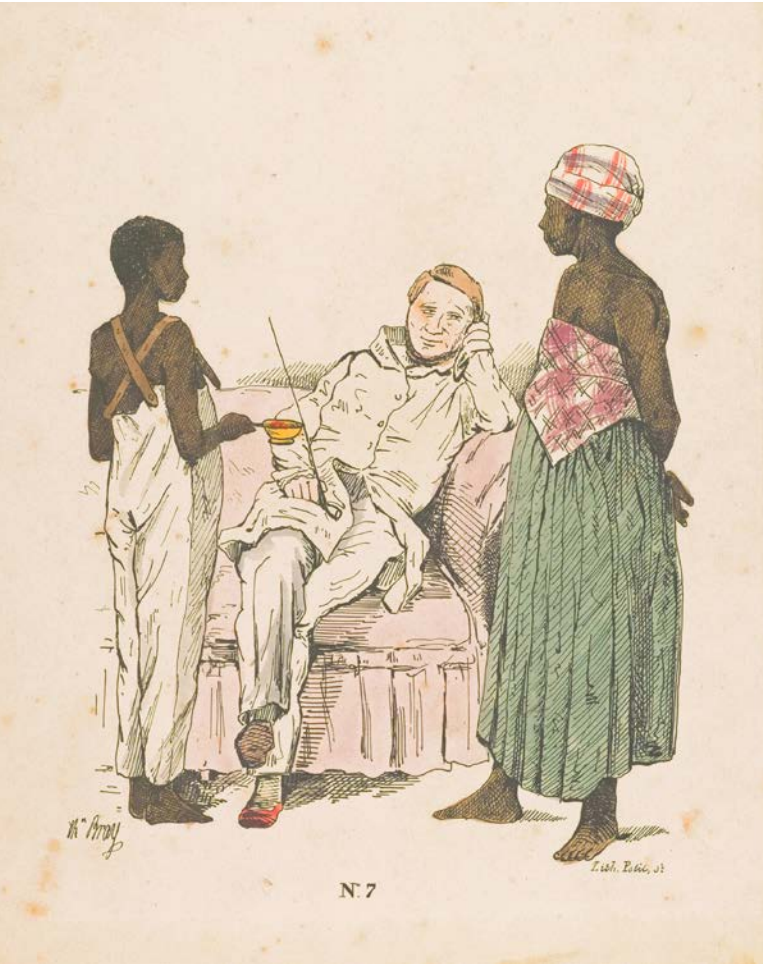
Voedseluitdeling op zondag aan de 'slavenmagt' van plantage Meerzorg. Linksachter het planters-huis. Potloodtekening van Théodore Bray, 1843. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

Alles draait dan om een nieuwe dimensie van adelscultuur in Nederland: zich rekenschap geven van de plaats van adellijke personen en families in het Nederlandse, koloniale verleden

ongelijkheid, racisme, vernedering, geweldpleging en uitbuiting. Een sadistisch universum, om met W.F. Hermans te spreken.

BUITENPLAATSEN EN SLAVERNIJ
In 2006 verscheen de *Canon van Nederland*. Dat was het werk van een commissie onder voorzitterschap van de gezaghebbende historisch letterkundige Frits van Oostrom. Er is veel gedebatteerd over het pro en contra van zo'n canon. Wat deze commissie wel doorhad, was dat de blik op Nederlands koloniaal verleden sinds enkele decennia een flinke verandering had ondergaan. We lichten alleen even het venster 'Slavernij' uit de canon, dat de tijdsperiode van circa 1637 tot 1863 beslaat en als nadere typering heeft: 'Mensenhandel en gedwongen arbeid in de Nieuwe Wereld'. Hierin ligt de nadruk op de Wilde Kust (Suriname, Berbice, Essequibo-Demarary en de Antillen) en op de rol van de West-Indische Compagnie, opgericht in 1621. Nederland was hier al in de Gouden Eeuw een belangrijke speler geworden als kolonisator en slavenhandelaar. Koophuizen in Middelburg, Amsterdam en Rotterdam speelden een sleutelrol. Rond 1770 bereikte de slavenhandel door Nederlanders zijn top, maar kort daarna stak het verzet daartegen flink de kop op. Dit verzet was vooral godsdienstig en ethisch van aard, terwijl in Suriname zelf steeds meer slaafgemaakten wegluchtten van de plantages. Dat leidde in 1814 tot afschaffing van de slavenhandel, maar nog niet van slavernij.

Direct na het venster 'Slavernij' kwam in deze eerste nationale canon het venster 'Buitenhuizen', met als periode aanduiding 'zeventiende en achttiende eeuw' en als omschrijving 'Rijk wonen buiten de stad'. Raar maar waar: hierin werd totaal geen verband gelegd met het voorgaande venster 'Slavernij'. Zoetjesaan is nu het besef onder historici ingedaald dat dit verband er wel degelijk was. Net als het besef dat slavernij niet alleen deel was van 'onze' koloniale geschiedenis in de West, maar ook van die in de Oost, dus in voormalig Nederlands-Indië. In de vernieuwde canon uit 2021 is het venster 'Slavernij' gehandhaafd en tekstueel behoorlijk aangepast – er wordt nu bijvoorbeeld afwisselend gesproken over 'slaven' en 'tot slaaf gemaakten'. Maar een verband met plantagebezit door de traditionele elite in Nederland ontbreekt daarin nog steeds, terwijl het hele venster 'Buitenhuizen' is geschrapt. Deze laatste observatie doet het belang van *Ach freule* flink stijgen. De afgelopen jaren is er een stroom van publicaties op gang gekomen waarin het slavernijverleden gekoppeld wordt aan stadshuizen en buitenhuizen in steden en hele provincies. Ook musea als het Rijksmuseum en Museum Van Loon hebben inmiddels in tentoonstellingen het slavernijverleden van Nederland voor het voetlicht gebracht. Een spilfunctie was er voor de in 2014 *Gids Slavernijverleden Amsterdam*, waarin op honderd locaties de slavernij- en slavenhandelssporen van onze hoofdstad zijn vastgelegd. Eerder al verschenen publicaties die onder meer het specifieke Zeeuwse slavernijverleden toonden. In 2021 verscheen zelfs een boekje met

wandel- en fietsroutes waarin die beladen geschiedenis voor Friesland is beschreven. We noemen in dit verband de naam van Dienke Hondius. In feite staat zij voor een heel netwerk, zo niet een of twee generaties van onderzoekers, die onder vaderlandse historici de slagboom heeft opgetrokken voor meer en beter onderzoek naar het slavernijverleden (en alles wat daarmee samenhangt) van Nederland. Hondius publiceerde in 2014 haar indrukwekkende monografie *Blackness in Western Europe. Racial patterns of paternalism and exclusion*. Daarmee trad ze in de voetsporen van haar Engelse collega-historica Madge Dresser, die in haar werk al veel eerder, in 2001, had laten zien hoe de wereld van puissant rijke *country house*-eigenaren rond Bristol nauw verbonden was met slavernij en plantages in de *West Indies*. Een van Dressers inspiratiebronnen was een essay van Edward Said, waarin deze liet zien hoe de roman *Mansfield Park* van Jane Austen een *hidden dimension* had van een plantage met slaven in het Caribisch gebied.

WORSTELING
Terug naar *Ach freule*. In het licht van alles wat we de afgelopen decennia aan de weet zijn gekomen over de geschiedenis van Suriname en zijn slavernijverleden, en met name dan over de omgang tussen groepen van mensen én tussen mannen en vrouwen in deze sterk raciaal gesegregeerde samenleving, wijkt het verhaal dat de auteur vertelt niet erg af van wat historici daar recentelijk over schreven. De jonge Theodore Bray

'Plantagedirecteur met huismeid en huisjongen'. Ingekleurde litho naar een tekening van Théodore Bray. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

Tot slaaf gemaakte vrouwen op een plantage. Ingekleurde litho naar een tekening van Théodore Bray. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

zocht zijn maatschappelijk geluk in Suriname en klom daar op in de plantage- en slavenmaatschappij. Bijzonder aan hem is dat hij zijn plantageleven in tekeningen vastlegde. Wat de auteur als commentaar daarbij levert is *to the point*, maar écht bijzonder en onthullend is toch de eigen worsteling met haar adellijke deelidentiteit die uit haar boek spreekt. In dat opzicht is de hoofdtitel raak gekozen. Wie daar oog voor heeft, ziet hoezeer Elena Beelaerts van Blokland past in een schrijftraditie die zich sinds enkele decennia manifesteert onder relatief jonge schrijfsters van adel. Zie bijvoorbeeld het werk van Marjolein van Heemstra. Wat moet ik met mijn adellijke titel of predikaat? In hoeverre voel ik me zelf nog van adel? Wat heeft mijn adellijke opvoeding me uiteindelijk gebracht? Dat zijn vragen die in haar werk aan de orde komen. Zelf geeft Beelaerts van Blokland op verscheidene plaatsen in *Ach freule* aan, dat ze in haar jeugd weinig lust had haar adellijke achtergrond aan de buitenwereld kenbaar te maken. Om de drommel weet ze dat het onder de adel in Nederland sinds de jaren 1960 niet *bon ton* is te koop te lopen met je adellijke afkomst. Of veel met elkaar over emoties te praten.

‘Ongemak had ik over mijn geluk, over ongelijkheid, ook over codes en regels, verwachtingen over hoe het hoort’

Zelf voelde ik bij lezing van passages die duidelijk op haar eigen familieverleden sloegen – passages waarin haar vader, moeder, haar grootouders van zowel vader- als moederszijde, ja zelfs haar overgrootouders figureren – voortdurend de neiging naar het ‘Rode Boekje’ te grijpen om de familiebanden te zien en vooral te begrijpen. De fragmentgenealogie voorin het boek is in dat opzicht veelzeggend. Er is sprake van een ik, een moeder, een grootmoeder. En dan pas komt de met naam genoemde Yvonne Bray, en ten slotte vader en zoon Theodore Bray. Dus zes generaties in totaal. Maar dat zijn geen ‘Beelaertsen’, behalve de ik-persoon zelf.

De weg terug naar Suriname verloopt via een adellijke moeder Krayenhoff, een patricische grootmoeder Kessler en een overgrootmoeder Bray. Pas met de vader van de laatste (Theodore Bray II) zijn we in Suriname beland. Zelf bezoekt de auteur ook Suriname. Niet dat ze daar intensief veldwerk verricht, maar het bezoek aan wat er nog resteert aan plantages heeft voor haar grote emotionele waarde. Het versterkt haar identificatie met haar Surinaamse voorouders, maar roept zeker ook momenten van desidentificatie op: hoe huiveringwekkend, die slavenmaatschappij van weleer. Steeds weer confronteert ze haar geliefde grootmoeder Kessler, weduwe van een vooraanstaande Nederlandse ondernemer van adel en oorlogsheld (als RAF-piloot), met haar nieuwe archivalische, Surinaamse ontdekkingen. Die grootmoeder: ‘Slavernij is toch van alle tijden? Dan hadden ze toch werk, de Afrikanen?’ Een andere reactie uit de familie: ‘Ze hebben zelf elkaar verkocht, nietwaar?’ Of: “‘Hebben we zwart bloed?’ is de eerste vraag van één van mijn zusjes.’ De auteur stelt daar het volgende tegenover: ‘Mijn opdracht in dit boek is om te begrijpen hoe de slavernij kon bestaan. Ik richt me op de planter, Theodore (I). De consequenties van zijn rol in de geschiedenis.’ Door dat te doen komt er in haar hoofd ruimte vrij voor de ontdekking hoe belangrijk het verzet tegen slavernij door de slaafgemaakten van Suriname zelf is geweest. Na een kwart eeuw leven op plantages in Suriname keert Theodore Bray terug naar Holland en vestigt zich in 1867 in Utrecht. Tien jaar later verhuist hij naar Brussel en overlijdt daar in 1887. Zijn jongste zoon blijft op de plantage Spieringshoek. Daar gaat hij in 1905 failliet. Oudste zoon Theodore (II) strijkt neer in Amsterdam; hij sterft daar in 1915. Zijn dochter Yvonne is de overgrootmoeder van de auteur

en huwt in 1917 een in die tijd even befaamde Nederlander: Dé Kessler, speler van het Nederlands voetbal-elftal dat in 1913 voor het eerst het Engels elftal (van amateurs, niet van profs!) versloeg op Houtrust in Den Haag. Zijn dochter, grootmoeder van de auteur, meent zich te herinneren dat haar vader scoorde, maar dat klopt niet. Deze latere dr. J.H.H. Kessler, in 1930 gepromoveerd op een proefschrift over de schilder Geertgen tot Sint Jans, erfde een groot vermogen van zijn vader, olietycoon in de Oost. Dat is het grote gelijk van Theodore Bray – hij voorzag dat niet zozeer in Suriname, maar in Nederlands-Indië ondernemersgoud voor het oprapen lag.

ONGEMAK

Gelaagdheid en ambivalentie, die typeren *Ach freule* – een goed geschreven boek en degelijk verantwoord. We kunnen met gerust hart de auteur het laatste woord geven: ‘Ik wilde nergens inpassen en overal bij horen, niet bepaald worden door omstandigheden waarin ik geboren was. Ongemak had ik over mijn geluk, over ongelijkheid, ook over codes en regels, verwachtingen over hoe het hoort.’ De wereld van Theodore Bray gaf haar dit zelfinzicht.

Yme Kuiper

is emeritus bijzonder hoogleraar
Rijksuniversiteit Groningen

PRAKTISCHE INFORMATIE

i *Ach freule*. Op zoek naar de plantagehouder in mijn familie van Elena Beelaerts van Blokland is in oktober vorig jaar verschenen bij uitgeverij Pluim en is online en in de boekhandel te koop.

Foto van de Plantage Spieringshoek aan het einde van de negentiende eeuw. Coll. Stichting Nationaal Museum van Wereldculturen, Amsterdam

